

Çerçeve (Frame) Teorisi Bağlamında Kaşgarlı Mahmud'un Kitâbu Dîvânu Lugâtî't-Türk Eserinde Atasözleri

Fuzuli Bayat¹

Özet

Bu makale, Çerçeve (Frame) Teorisi bağlamında Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâtî't-Türk eserindeki atasözlerini incelemektedir. Çerçeve Teorisi, dilin anlam üretimi bağlamında belirli zihinsel yapılar ve çerçeveler üzerinden düşünmeyi önerdiği için, atasözleri bu teori ışığında hem Kaşgarlı Mahmud'un açıklamaları hem yapay zekanın hem de Çerçeve Teorisinin yorumlarıyla analiz edilmiştir. Bu yazıda, atasözlerinin dilsel yapılarındaki bileşimsel rolü ele alınarak, çerçeve teorisinin temellerine dair genel bir bakış sağlanmış ve bu teorinin atasözlerinin anlam dünyasına katkıları tartışılmıştır.

Makalede, Frame Teorisi detaylı bir şekilde açıklanmış, çerçeve kavramının ne olduğuna dair bazı veriler sunulmuştur. Çerçevenin özellikleri, alt çerçeveler ve kültür ile çerçeve arasındaki etkileşimler üzerinde de durulmuştur. Dilbilimsel açıdan, Çerçeve Teorisi'nin dildeki anlamın nasıl şekillendiğine dair sunduğu bakış açısı, dildeki sosyal ve kültürel bağlamların analizine olanak sağlamaktadır. Özellikle doğal ve sosyal çerçeveler arasındaki farklar da vurgulanarak, bu iki kategorinin atasözleri üzerinde nasıl farklı etkiler yarattığı ortaya konmuştur.

Makalenin ana kısmı, Çerçeve Teorisi'ni kullanarak Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki atasözlerini üçlü bir aşamada analiz etmektedir. Ayrıca atasözlerinin sunduğu anlamların çerçevesi üzerinde durulmuş ve genellikle belirli bir konu yerine atasözlerinin içerdiği evrensel anlamlar doğrultusunda genel çerçeveler oluşturulmuştur. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde yer alan atasözlerinin, dönemin Türk toplumunun kültürel kodlarını nasıl yansıttığına dair çıkarımlar yapılmıştır. Böylece, atasözlerinin sadece dilsel değil, aynı zamanda toplumsal birer göstergeler olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Çerçeve

1 Prof. Dr., AMEA Folklor Enstitüsü Bölüm Başkanı, fuzulibayat58@gmail.com.
ORCID ID: 0000-0002-0811-5852.

Teorisi'nin, atasözlerinin kültürel bağlamda anlamlandırılmasındaki katkıları vurgulanmış, atasözlerinin dünyasını daha derinlemesine anlamada ne denli etkili bir araç sunduğu ortaya konulmuştur.

Özetle, bu çalışma, atasözlerinin kültürel ve dilbilimsel değerlerini daha iyi anlamak için Çerçeve Teorisi'nin etkili bir yöntem sunduğunu gözler önüne sermektedir.

1. Giriş: Genel Hatlarıyla Frame Teorisi

Frame (çerçeve) teorisi, bilgiyi ve deneyimleri anlama, yorumlama ve yapılandırmada kullanılan zihinsel çerçeveleri ifade eder. Bir kişinin belirli bir konuyu anlaması, o konunun nasıl çerçevelendiğine bağlıdır. Frame teorisi, özellikle dil ve iletişimde, insanların dünyayı nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını açıklamak için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, insanlar bilgi ve deneyimleri belirli zihinsel çerçeveler (frameler) içinde düzenlerler. Bu çerçeveler, bilgiye anlam katmak için kullanılan yapılandırılmış düşünce kalıplarıdır. Frame teorisi, dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi açıklayan güçlü bir teoridir. Zihinsel çerçeveler ve şemalar, bilgiyi organize eder ve anlamlandırır. Framelerin etkili bir şekilde anlaşılması, dilin, medyanın, politikaların ve bireysel düşünme süreçlerinin nasıl işlediğini daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Çerçeveleme kavramı gündem belirleme geleneğiyle ilişkilidir ancak belirli bir konu yerine eldeki sorunların özüne odaklanarak araştırmayı genişletir. Çerçeveleme teorisinin temeli, medyanın dikkatini belirli olaylara odaklaması ve ardından bunları bir anlam alanına yerleştirmesidir. Çerçeveleme önemli bir konudur çünkü büyük bir etkiye sahip olabilir ve bu nedenle çerçeveleme kavramı kuruluşlara da genişletilmiştir. Özünde, çerçeveleme teorisi bir şeyin izleyiciye nasıl sunulduğunun (çerçeve olarak adlandırılır) insanların bu bilgileri nasıl işleyecekleri konusunda yaptıkları seçimleri etkilediğini öne sürer. Çerçeveler, mesaj anlamını düzenlemek veya yapılandırmak için çalışan soyutlamalardır.²

Çerçeveleme kavramının ilk olarak 1972 yılında Gregory Bateson tarafından ortaya atıldığı bilinmektedir.³ G. Beteson, psikolojik çerçeveleri, bir tür metailetişim olarak işleyerek “etkileşimli mesajlar kümesinin mekânsal ve geçici bir şekilde sınırlandırılması” olarak tanımlamıştır.⁴ Çerçeveleme,

2 <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory> (E.T.20.08.2024)

3 Bk. Olasunkanmi Arowolo. “Understanding framing theory”, SO Arowolo - Mass Communication Theory, 2017, file:///C:/Users/User/Downloads/UNDERSTANDINGFRAMINGTHEORY.pdf (E.T. 31.08.2024)

4 Gregory Bateson, G. (1972). Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychology, evolution and epistemology. San Francisco, CA: Chandler, 1972, s. 197.

haber öğeleri ve hikâye içeriği hakkında bilindik bağlam içinde düşünme pratiğini tanımlar. Çerçeveleme, gündem belirleme geleneğiyle ilişkilidir ancak belirli bir konu yerine eldeki sorunların özüne odaklanarak araştırmayı genişletir. Çerçeveleme teorisinin temeli, medyanın dikkatini belirli olaylara odaklaması ve ardından bunları bir anlam alanına yerleştirmesi ile hız kazanmıştır.⁵

Bu nedenle, çerçeveleme fikri, “haber kapsamındaki nesnelerin belirli özelliklerine ve nesnelerin kendilerine dikkat çekmek” anlamına gelir.⁶ Buna göre de çerçeve teorisi birçok alanda uygulanabilir. Örneğin politika ve kamuoyunda çerçeve teorisi, farklı politikaların veya durumların nasıl sunulduğunu ve bu sunumların kamuoyunu nasıl etkilediğini anlamada kullanılır, psikoloji ve bilişsel bilim alanında çerçeve teorisi, insanların bilgi işleme süreçlerini ve düşünme biçimlerini anlamak için kullanılır. Burada çerçeveler, insanların nasıl karar verdiklerini ve nasıl düşündüklerini etkiler. Medya ve iletişim alanında kullanılan dil ve anlatım biçimleri, belirli çerçeveci aktive ederek halkın olayları veya durumları nasıl algıladığını etkiler. Nihayet çerçeve teorisi kelimeler ve ifadelerle dinleyicilerin veya okuyucuların olayları veya durumları nasıl anlamlandırdığını ve dildeki anlamın nasıl oluştuğunu açıklar.

Yekun olarak çerçeve (frame) teorisi belirli bir bağlam içinde anlam ve bilgi organizasyonu sağlayan zihinsel bir yapı veya şablondur. Çerçeve (frame), herhangi bir olay, durum veya nesne hakkında belirli bir şekilde (çerçelenmiş şekilde) düşünmemizi ve onu yorumlamamızı sağlamağa hizmet eder.

2. Dilbilimsel Açıdan Çerçeve (Frame) Teorisi

Daha önceki dilbilimsel araştırmalar, insan doğasına başvurmayı dışladığı için bilim dünyası, dilbilimin insanileştirilmesi sürecini başlatmıştır. Bu yeni yaklaşım, folklorcular, sosyologlar ve dilbilimciler arasında metinlerin ve özellikle paremiolojik birimlerin (atasözleri gibi) iletişimsel ve pragmatik potansiyeline dikkat çekmiştir. Bu birimlerin folklor söyleminde aktif kullanımına yönelik ilgi artmıştır.

5 Mass Communication Theory (Online). (2017, January 31). Framing Theory. Retrieved from Mass Communication Theory: <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory/> (E.T. 22.08.2024)

6 Mass Communication Theory (Online). (2017, January 31). Framing Theory. Retrieved from Mass Communication Theory: <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory/> (E.T. 22.08.2024)

1980 sonrası yapılan araştırmalarda, dış dünya hakkında bilgi edinme ve bu bilginin işlenme süreci, edebiyat ve dil çalışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bu süreç, insanın kendisini ve çevresindeki dünyayı tanıma ve değerlendirme çabasını yansıtan bilişsel faaliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Bilişsel faaliyet, bireyi, rasyonel ve anlamlı davranışlarının temelini oluşturan bir dünya görüşü geliştirmeye yönlendirir.

20. yüzyılın 1970'li yıllarında hızla gelişen bilişsellik, bilim insanlarına göre, insan dili, davranışı ve düşüncesiyle şekillenen zihinsel süreçlerdeki kalıpları ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşımdır.⁷ Bu bağlamda, bilişsellik, bireyin kendisini çevreleyen gerçeklikle ilgili edindiği bilgilerin değişimlerini inceler. Bu yeni yaklaşım, dilsel olayların, insan düşünce ve pratik faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Bilişsel açıdan bakıldığında, Frame (Çerçeve) Teorisi, atasözlerinin iletişim süreçlerindeki ve folklor söyleminin düzenlenmesindeki rolünü anlamada önemli bir araçtır. Atasözlerinin semantik çerçevelerde incelenmesi ve çerçeve yapısının inşası, genel anlamda folklor metinlerinin çerçeve modelini oluşturmak için örnek teşkil edebilir. Bu bağlamda, atasözlerinden oluşan tematik grupların çerçeve sınıflandırmasına yönelik bu çalışmanın ilk deneyim olduğu unutulmamalıdır.

Frame teorisi, ilk olarak Amerikalı bilişsel bilimci ve yapay zeka (YZ) araştırmacısı Marvin Lee Minsky (1927-2016) tarafından ortaya atılmıştır. Minsky, 1974 yılında yazdığı "A Framework for Representing Knowledge"⁸ adlı makalesinde, yapay zeka teorisine dayanarak çerçeveler hakkında kapsamlı bilgiler sunmuştur. Ona göre çerçeveler, yapay zeka sistemlerinde kullanılan birincil veri yapılarıdır ve kümelerin ontolojileri olarak saklanır. Aynı zamanda bilgi temsili ve akıl yürütme şemalarının önemli bir parçasını oluştururlar.

Minsky, frame teorisini oldukça anlaşılır bir dille açıklamıştır: "Teorinin özü şudur: Bir kişi yeni bir durumla karşılaştığında (veya mevcut bir sorunla ilgili görüşünde önemli bir değişiklik olduğunda), hafızasından bir 'çerçeve' adı verilen yapı seçer. Bu çerçeve, gerekirse gerçekliğe uyacak şekilde

7 Bk. Ю. С. Степанов. "В мире семиотики", Семиотика. Антология. Сост. Ю.С. Степанов. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001, s. 5-44; Елена Самойловна Кубрякова, Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М., Языки славянских культур, 2004; Дж. Лакофф. (George Lakoff) "Когнитивная Семантика. Пер. с Англ. В.И. Герасимова и В.П. Нерознака", Язык и Интеллект. Москва: Прогресс, 1996, s. 151-184; F. Veyselli. Kognitiv dilcilik: Esas anlayışları ve perspektivleri, Bakı: Mütərcim, 2015.

8 Marvin Minsky. "A Framework for Representing Knowledge", MIT-AI Laboratory Memo 306, June, 1974, s.1-81.

uyarlanabilecek hatırlanış bir yapıdır. Çerçeve, belirli bir oturma odasında olmak ya da bir çocuğun doğum günü partisine katılmak gibi basmakalıp bir durumu temsil eden bir veri yapısıdır. Her çerçeveye birkaç tür bilgi eklenir. Bu bilgiler, çerçevenin nasıl kullanılacağı, ne beklenebileceği ve bu beklentiler gerçekleşmezse ne yapılması gerektiği gibi konuları içerir.”⁹

2.1. Çerçeve Teorisi ve Gelişim Sürecinde Öne Çıkan Disiplinler

Çerçeve teorisinin gelişiminde bilişsel anlambilim, sibernetik-dilbilim ve yapay zeka, önemli köşe taşları olarak öne çıkmaktadır. Bu teori, M. Minsky’nin bilişsel psikoloji ve yapay zeka alanlarındaki çalışmaları ile bilişsel odaklı anlambilime kadar uzanan sibernetik-dilbilimsel tanımına dayanır. Minsky, çerçeveyi yerleşik bir bilgi sistemi olarak kabul edilen bilişsel bir yapı şeklinde tanımlamıştır. Bu yapı, bir nesne veya olay hakkındaki anlamın temelini oluşturan genel ve şematize edilmiş bir fikir ile onun altında yatan görsel diyagramı temel alır.¹⁰

Çerçeveleme teorisinin temel varsayımı, bir konunun farklı bakış açılarıyla ele alınabileceği ve bu farklı bakış açılarının, çeşitli değer veya düşünceler ışığında çıkarımlar ve yorumlar üretilebileceği fikrine dayanır. Çerçeveleme, bireylerin belirli bir konuya ilişkin kavramsal bir anlayış geliştirme veya mevcut düşüncelerini yeniden yapılandırma süreçlerini ifade eder. Daha kesin bir tanımla, çerçeveleme, bir bireyin tutumunu, nesneye ilişkin değerlendirici inançların ağırlıklı bir toplamı olarak değerlendiren geleneksel bir beklenti-değer modeline dayandırır.¹¹

2.2. Minsky’den Fillmore’a: Çerçeve Teorisinin Evrimi

M. Minsky’nin çerçeve teorisi üzerine geliştirdiği bilişsel yaklaşımlar, teorisinin daha geniş bir anlambilimsel bağlama oturtulmasında önemli bir temel oluşturmuştur. Charles J. Fillmore, çerçeve teorisini bilişsel anlambilim bağlamında yeniden ele alarak,¹² teoriyi “deneyimin şematizasyonuna dayalı bilişsel bir yapı” olarak tanımlamıştır. Fillmore, bilişsel dilbilim

9 Marvin Minsky. “A Framework for Representing Knowledge”, MIT-AI Laboratory Memo 306, June, 1974, s.1

10 Марвин Ли Минский. Фреймы для Представления Знаний. Перевод с Английского О.Н. Гринбаума. Москва: Энергия, 1979, s. 83-84.

11 Dennis Chong and James N. Druckman. FRAMING THEORY, Annual Review of Political Science, Vol. 10, No.1, 2007, (s.103-126), s.103-104.

12 Чарльз Дж. Филлмор. “Фреймы и Семантика Понимания” (Перев. с Англ. Л. Н. Баранова), Новое в Зарубежной Лингвистике Вып. XXIII. Когнитивные Аспекты Языка. Москва: Прогресс, 1988, s. 52-93.

alanının öncülerinden biri olarak, çerçeve teorisinin dilsel bir modele dönüştürülmesinde kritik bir rol oynamıştır.¹³

Fillmore, kelimelerin anlamlarının çağrıştırdıkları çerçeveler üzerinden tanımlanması gerektiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda Fillmore, FrameNet adlı bir projeyi hayata geçirmiştir. FrameNet, kelimeler arasındaki anlamsal ilişkileri ve bu kelimelerin yer aldığı bağlamları, dil kullanıcılarının bilişsel çerçeveleri aracılığıyla inceleyen bir veri tabanı projesidir. Bu proje, dilin sadece bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda insan deneyimlerini kavramsallaştıran bir araç olarak ele alınmasında öncü bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Fillmore'un çerçeve teorisiyle dili ele alış biçimi, bir konuşmacının söyledikleri ile bu söylemin bağlamsal unsurları arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Mingjun Yao' göre Çerçeve teorisi, Charles Fillmore tarafından, diller için bilişsel bir model sunma amacıyla geliştirilmiştir. Dil kullanıcıları, çevrelerini yorumlama, mesajları iletme ve anlamlandırma gibi eylemleri tamamen içselleştirdikleri çerçevelere göre gerçekleştirirler. Bu teori, bir konuşmacının söylediği ile bu söylemin içinde bulunduğu bağlam arasındaki ilişkiye özel bir önem atfeder. Mingjun Yao, Fillmore'un bu yaklaşımını açıkladığı kısmı kısa şekilde şöyle özetlemek mümkünü:¹⁴

3. Çerçeve Kavramı ve Özellikleri

Charles J. Fillmore'un çerçeve kavramı, 1970'lerde yapay zeka konusunda bilgisayar uzmanı olan Marvin Minsky'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Çerçeve kavramıyla ilgili olarak, Fillmore da bunun bir dizi tanımını vermiştir. Çerçeve semantiği, Fillmore tarafından geliştirilen ve daha önceki durum dilbilgisini genişleten bir dilbilimsel anlam teorisidir. Bu teoride dilbilimsel semantik ansiklopedik bilgiyle ilişkilendirilir. Temel fikir, tek bir kelimenin anlamını, o kelimeyle ilgili tüm temel bilgilere erişim olmadan anlamağın imkansız olduğudur.¹⁵ 1975'te, Fillmore çerçeveyi, belirli bir sahnenin prototipik örnekleriyle ilişkilendirilebilen herhangi bir dilsel seçim sistemi olarak tanımlamıştır. Bu sistem, kelime koleksiyonlarını içerdiği gibi, dilsel kategorilere ait gramer kurallarının seçimlerini de içermektedir. Bu kavramın

13 Charles J. Fillmore. "Frame semantics", *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul, Hanshin Publishing Co., 1982, s. 111-137.

14 Mingjun Yao. "Application of Frame Theory in Translation of Connotation in Chinese Ancient Poems", *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 2, No. 6, June 2012, (s. 1141-1146), s. 1141-1142

15 Charles J. Fillmore and Collin F. Baker. *Frame Semantics for Text Understanding*, In *Proceedings of WordNet and Other Lexical Resources Workshop*, Pittsburgh, PA. NAACL., 2001.

özellikleri ilk olarak, aynı çerçeve içindeki farklı bilişsel bakış açılarının farklı dilsel ifadelerle sonuçlanmasına dayanmaktadır. Doğal olarak farklı bakış açıları benimsendiğinde dilsel ifadeler de farklı olacaktır.

3.1. Çerçeve Sistemi ve Alt Çerçeveler

Bir çerçevenin herhangi bir bileşeni, o bileşenin ait olduğu tüm çerçeveyi etkinleştirebilir. Örneğin masal anlatma çerçevesinde, bilişsel bileşen düzlemi, anlatıcı, anlatıcının cinsiyeti ve yaşı, eğitimi ve sosyal durumu, metin, dinleyici kitlesi, icra ortamı vb. gibi alt çerçeveler masal kavramına ait olup diğer bileşenlerin tüm bir demetini etkinleştirir. Tüm bu bileşenler ve aralarında var olan belirli ilişkiler çerçevenin bir parçasıdır. Ancak, aynı çerçeveyi harekete geçiren farklı bileşenler, farklı perspektifler üretir. Bu tür farklılıklar, aynı sistem içinde farklı çerçevelere yol açar.

3.2. Çerçeve ve Kültür

Çerçeve, geleneksel kültürel bilgiye dayanır ve daha da önemlisi, bir çerçevede depolanan bilgi, bir dil topluluğundaki insanlar tarafından paylaşılır. Bu durum, çerçevenin kültürle sayısız bağlantısı olduğunu kanıtlar. Aynı vatanda, aynı coğrafyada yaşayan insanlar aynı tarihi geçmişi ve benzer gelenekleri paylaştıklarından aynı kültüre mensup bireyler olarak bilinirler. Neticede deneyimlerinin benzerliği, aynı olaylar için aynı çerçeveleri paylaşma olasılığını üretir.

3.3. Doğal ve Sosyal Çerçeveler

Yukarıda da kaydedildiği gibi çerçeve (Batı bilim terminolojisinde frame) teorisinin esası E. Goffman tarafından "Frame Analysis" (Çerçeve Analizi) adlı kitabında koyulmuştur. Goffman, insanların dünyalarında olup biteni birincil çerçeveler aracılığıyla yorumladıklarını ileri sürdü. E. Goffman'ın çerçeve analizi aslında sosyolojik bir yaklaşım olup daha sonra kültüre, tarihe ve özellikle de dilbilime uygulanmıştır. Özetle çerçeve teorisi, dil ve düşünce arasındaki ilişkileri anlamak ve bilgi işleme süreçlerini açıklamak için kullanılan bir teoridir. Çerçeve teorisi, bilgiyi anlamak, organize etmek ve iletmek için zihinsel çerçevelerin nasıl kullanıldığını inceler. Başka bir ifadeyle çerçeve (frame) analizi dil ve iletişimde, insanların dünyayı nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını açıklamak için kullanılan bir yaklaşımdır. Daha somut şekilde insanlar bilgi ve deneyimleri belirli zihinsel çerçeveler içinde düzenlerler. Bu çerçeveler, bilgiye anlam katmak için kullanılan yapılandırılmış düşünce kalıplarıdır.

Çerçeveler, kullanıcı tarafından doğal kabul edildiği için birincil modelleştirici sistem olarak kabul edilir. Goffman, birincil çerçeveler içinde iki ayrım olduğunu belirtir ve toplumumdaki günlük yaşamda, iki geniş birincil çerçeve sınıfı arasında, yani doğal ve sosyal çerçevelerin varlığını bildirir. Her ikisi de bireylerin verileri yorumlamasına yardımcı olma rolünü oynar. Deneyimleri daha geniş bir toplumsal bağlamda anlaşılabilir olan bu birincil çerçevede doğal ve sosyal çerçeveler arasındaki fark işlevseldir.¹⁶

- Doğal çerçeveler, olayları fiziksel olaylar olarak tanımlar, doğal alıntıyı tam anlamıyla alır ve olayların nedenselliğine herhangi bir sosyal güç atfetmez. Somut şekilde doğal çerçeveler, yönlendirilmemiş, tayin edilmemiş, canlandırılmamış, istikametlendirilmemiş, “tamamen fiziksel” olarak görülen olayları tanımlar. Bu tür yönlendirilmemiş olaylar, baştan sona tamamen “doğal” belirleyicilere bağlı olduğu anlaşılan olaylardır. Hiçbir kasıtlı etkenin nedensel ve kasıtlı olarak müdahâle etmediği, hiçbir aktörün sonucu sürekli olarak yönlendirmede olduğu görülmektedir. Bu olaylarla ilgili olarak başarı veya başarısızlık düşünülemez; hiçbir olumsuz veya olumlu yaptırım söz konusu değildir. Tam determinizm ve kesinlik hakimdir. Bu tür bir şemada algılanan olayların indirgeyici bir şekilde daha “temel” bir çerçevede algılanan olaylara çevrilebileceği ve enerjinin korunumu veya tek, geri döndürülemez bir zaman kavramı gibi bazı öncüllerin herkes tarafından paylaşılacağı konusunda bir anlayış vardır.
- Sosyal çerçeveler, olayları diğer sosyal oyuncuların (insanların) karpisleri, hedefleri ve manipülasyonları nedeniyle sosyal olarak yönlendirilen olaylar olarak görür. Sosyal çerçeveler, doğal çerçeveler üzerine kuruludur. Bu çerçeveler ve iletişimimizde oluşturdukları çerçeveler, verilerin nasıl yorumlandığını, işlendiğini ve iletildiğini büyük ölçüde etkiler. Goffman'ın temel varsayımı, bireylerin günlük olarak bu çerçevelerin yetenekli kullanıcıları olduğudur. Bunların farkında olsunlar veya olmasınlar. Diğer taraftan toplumsal çerçeveler, bir zekânın, canlı bir ajansın, başlıcası insanın iradesini, amacını ve kontrol etme çabasını içeren olaylar için arka plan anlayışı sağlar. Böyle bir ajans, uzlaşmaz olmaktan çok uzaktır; kandırılabilir, pohpohlanabilir, hakarete uğrayabilir ve tehdit edilebilir. Yaptığı şey “rehberli eylemler” olarak tanımlanabilir. Bu eylemler, eylemciyi “standartlara”, eyleminin dürüstlüğüne, verimliliğine, ekonomisine, güvenliğine, zarafetine, inceliğine, zevkine vb. dayalı toplumsal değerlendirmesine tabi tutar.

16 Erving Goffman. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press, 1986, s. 21-22.

Frame teorisinin uygunabilecek alanlarından bir de iletişimsel araç olan paramiyolojik birimlerdir. Nitekim modern dilbilimin temel sorunlarından biri, iletişimsel oluşumların iç yapısının, özellikle genel ve özel, eski ve yeni vb. unsurlar arasındaki ilişki açısından tanımlanmasıdır. Bilişsel bilimde bu, örneğin, yeni bilgilerin ortaya çıkmasının ve algılanmasının bilinenin temeline dayanmayı gerektirdiği konuma dayanarak çerçeve kavramının geliştirilmesinde ortaya çıkar.¹⁷ Doğal olarak atasözlerinin yapısı çerçeve anlayışı ile örtüştüğünden Kaşgarlı Mahmudun Sözlüğünde geçen bazı atasözlerini frame teorisi açısından incelemek bu kalıp ifadelerin zihinsel mekanizmasını anlamağa yardımcı olacaktır.

Konuyu özetlemiş olursak: Çerçeve teorisi, dilin yalnızca gramatikal bir yapı olarak değil, aynı zamanda çevremizi anlamlandıran, deneyimlerimizi organize eden ve bilişsel süreçlerimizi şekillendiren bir sistem olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu teori, dilbilim, yapay zeka ve bilişsel psikolojinin kesişim noktalarında önemli bir köprü oluşturmaya devam etmektedir. Fillmore'un FrameNet gibi projeleri, dilin bu çok boyutlu doğasını anlamak için güçlü bir araç sunarken, çerçeve teorisinin bilişsel bilime olan katkılarını daha da ileri taşımaktadır.

Frame (çerçeve) teorisi, yalnızca dilin bilişsel bir yapı olarak işlevini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda dilin yaratıcı süreçlerini ve bu süreçlerin gerçek hayatta nasıl yeniden üretildiğini de ele alır. Bu teoriye göre, dilsel yaratım süreci, sürekli değişen ve beklenmedik bağlamlarda yeniden şekillenir ve gayri-sabit durumlarda sunulan malzeme gibi esnek bir yapı sergiler. Bu bağlamda, çerçeve teorisi, dilin dinamik yapısını anlamada önemli bir araçtır.

Atasözlerinin incelenmesi, çerçevelerin idraki bloklarını (bilişsel yapı taşlarını) oluşturmayı ve bu bloklar aracılığıyla insan düşünce ve iletişimde kullanılan dilsel ve anlamsal mekanizmaları anlamayı mümkün kılar. Atasözleri, belirli bir toplumsal veya kültürel bağlamdan türetilmiş olmalarına rağmen, evrensel insan deneyimlerine dair genelleştirilmiş çerçeveleri barındırır. Bu nedenle, atasözleri dil kullanıcılarının deneyimleri şematize etmelerine ve bu deneyimlerden yeni anlamlar türetmelerine olanak sağlar.

4. Çerçeve (Frame) Teorisine Göre Divânu Lugâtî't-Türk'te Atasözleri

Dil, dünyayı anlamlandırmanın bir yoludur. Dil aracılığıyla halkın karakteri, düşünce ve sanatsal dünyasının özellikleri, bugünü ve geçmişiyile benzersizliği ve ayrılmazlığı ortaya çıkar. Atasözleri insanın manevi

17 Марвин Минский. Фреймы для представления знаний. Москва, 1979; Баранов, 1993; Демьянков, 1995

dünyasını daha iyi anlamamızı ve halk bilgeliğinin hazinesine yaklaşmamızı sağlar. Atasözlerinin frame teorisi perspektifinden incelenmesi (çerçeve analizi), kültürel, toplumsal ve ahlaki değerlerin dilsel ifadeler aracılığıyla nasıl aktarıldığını ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Burada, insanların zihinsel yapısı, organizasyonu ve ayrıcalığı var. Frame teorisi, dilin dünyayı nasıl şekillendirdiğini, insanları nasıl düşündürdüğünü ve belirli sosyal bağlamlarda anlamların nasıl yapılandığını analiz etmek için güçlü bir yaklaşımdır. Atasözleri, kültürün ve toplumsal olarak belirlenmiş ifadelerin açık örnekleri olarak, hem anlamları hem de toplumdaki rolleri açısından değerlendirilebilir.

Atasözlerinin frame teorisi açısından incelenmesi, dilbilim, sosyoloji, psikoloji, kültürel çalışmalar ve diğer sosyal bilimler için önemli bilimsel katkılar sağlayabilir. Bu bağlamda atasözlerinin frame teorisi perspektifinden incelenmesinin bilimsel çalışmalara birkaç önemli katkısı şunlardır:

1. Frame Teorisi Dil ve Anlamanın Yapısını Belirler. Frame teorisi, dilin, insanların dünyayı nasıl algıladığını ve anlamlandığını gösterir. Atasözleri, belirli bir durumu veya olayı bir çerçeve içinde sunar ve bu çerçeve, halkın bu durumu nasıl algılayacağını belirler. Atasözlerinin frame teorisi açısından incelenmesi, dilin anlamı nasıl organize ettiğini ve belirli kavramların (örneğin, adalet, dostluk, aile, ölüm gibi) dil aracılığıyla nasıl inşa edildiğini anlamamıza olanak tanır. Aynı zamanda atasözü, sosyal normlar, toplumsal statü, gender politikası, eşitsizlik vb. ile ilgili belli bir fikir oluşturur. Örneğin, hayırseverlik hakkında Kaşgarlı Mahmud "Suw içürmeske süt ber", (Sana) su içirmeyene içmesi için süt ver - Sana kötülük edene, iyilikle karşılık ver." verilen atasözü kötüye iyilikle, cimrilikle comertlikle karşılık vermeyi önerir.

2. Sosyal ve Kültürel Normları İnceler. Çerçeve teorisi atasözlerinde, toplumların kültürel değerlerini ve toplumsal normlarını yüze çıkarır. Atasözleri toplumların değer sistemleri dilde nasıl yapılandırıldığını ve sosyal ilişkilerin nasıl çerçevelendiğini anlamamıza yardımcı olur. Örneğin, "El qalır törü qalmas" K. Mahmud'a göre bir ülke terk edilir, ama töre terk edilmez. Bu atasözü, birine töreye uygun davranmasını öğütlemek için kullanılır.¹⁸ Bu atasözünde törenin önemi vurgulanmakla beraber bireyin dünyayı anlamlandırmasında bir referans noktası sunan güçlü bir çerçeve olduğu dikkate çattırılır. Töre, bireyin toplumsal ilişkilerini düzenler, neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair standartlar sunar. Aynı zamanda bu atasözü

18 Analiz edilen tüm atasözü örnekleri, Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lugâti't-Türk. Çeviri, Uyarlama, Düzenleme: Seçkin Erdi, Scrap Tuğba Yurteser. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005 kitabından alıntılanmıştır.

dil aracılığı ile toplumların değer sistemlerini, ahlaki yargılarını ve davranış biçimlerini analiz etmek, sosyal bilimlere derinlemesine bir bakış sunar.

3. Sosyal ve Psikolojik Perspektifler Sunar. Atasözleri, insanların genel dünya duyumunu, davranışını ve psikolojik yaşamlarını yansıtır. Atasözü her zaman bir yanılmanın bir ders niteliğinde olduğunu bizlere öğretmekle bilgelerin de hata yapa bileceğini ve aslında hatanın psikolojik olarak bizi motive ettiğini hatırlatır. “Yazmas atım bolmas, yangılmas bilge bolmas”, Hiç ıskalamayan atıcı olmaz ve hiç yanılmayan bilgin olmaz.” atasözleri toplumun belli problemlere yaşama tarzını ve sosyal rollerin nasıl değerlendirildiğini gösterir.

4. Ahlaki ve Etik Değerleri Tahlil Edir. Atasözleri çoğu kez bir toplumun ahlaki ve etik değerlerinin propagandasına dönüşür. Kaşgarlıda “Keng ton opramas, kengeşlig bilig artamas” atasözü - Bol gelen giysi yıpranmaz, nasihatla perçinlenen zeka kötüye ulaşmaz, anlamında kullanılmakla işler yürütülürken başkalarına da danışılmasını, tek başına hareket edilmemesini öğütlemek için kullanılır. Frame teorisi bu tip atasözlerinin nasıl bir ahlaki çerçeve kurduğunu, hangi değerleri önerdiğini ve toplumun bu değerleri nasıl koruduğunu tahlil etmeye olanak sağlar.

5. Dilsel Çerçevelerin Toplumsal Güç Dinamiklerini Etkiler. Atasözleri toplumun güç dinamiklerini, sosyal farklılıkları ve geleneksel yapıları yansıtır. Ayrıca atasözleri, toplumsal hiyerarşileri, cinsiyet rollerini, sınıf farklılıklarını ve diğer sosyal dinamikleri içeren çerçeveler sunar. Çerçeveler, bu güç münasebetlerinin nasıl dil aracılığı ile şekillendiğini ve toplumun diğer gruplarını nasıl etkilediğini de gösterir. Frame teorisi, atasözleri bağlamında dilin toplumsal yapıları ve güç ilişkilerini nasıl yansıttığını ve pekiştirdiğini analiz eder. “Yüzke körme erdem tile”, Yüze (ve onun solgun haline) bakma, (insanın içindeki) erdeme ve terbiyeye bak.” Burada dilsel bakımdan insanın sosyal ilişkilerine yön veren onun içindeki duygu ve düşünceleri, iyilikseverliği ve erdemidir.

6. Anlamsal İlişkileri İnceler. Atasözlerinin anlamı derinlemesine incelendikte dilin anlamı nasıl şekillendirdiğini ve belirli kelimelerle hangi bağlamların yaratıldığını anlamamıza olanak tanır. Atasözlerinin dilsel yapısı ve kullanılan metaforlar, halkın genel dünya görüşünü ve olaylara yaklaşımını yansıtır. Mesela Kaşgarlıda “Yazın qatıqlansa qışın sewnür”, Yazın sıkı çalışan (ve kazanan), kışın sevinir.” şeklindeki atasözü, bir şeyin değerini zaman içinde kazanacağına dair bir çerçeve sunar ve zaman perspektifinin önemli olduğunu gösterir.

7. Zaman ve Mekan Bağlamında Konseptual İnceleme Yapar. Atasözleri zamanla ve mekanla bağlantılı olarak değişen anlamlar kazanabilir. Burada frame teorisi, tarihsel bağlamlarda şekillenen ve zamanla farklı anlamlar kazanan atasözlerinin değişen anlamlarını ve çerçevelerini analiz etmek için kullanılabilir. Atasözlerinin çerçeve bakımından analizi, bu kelimelerin zamanla nasıl geliştiğini ve çeşitli bağlamlarda nasıl yorumlandığını anlamağa yardımcı olur. Yani bir toplumda popüler olan bir atasözü, başka bir zaman ve mekanda farklı bir manaya sahip olabilir. Örneğin, “Yogurqanda artuq adaq kösülse üşiyür”, yani ayak yorgandan fazla uzatılrsa üşür. Bu atasözü insana haddini bilmesini öğütlemek için kullanılır.” Günümüzde **“Ayağını yorganına göre uzat”** atasözü, geçmişte ekonomik tasarrufu öğütlerken, modern toplumda gelirle çıkarı dengelemeğin önemini vurgulamaktadır.

8. Evrensel ve Kültürel Farklılıkları İnceler. Atasözlerinin frame teorisiyle incelenmesi, evrensel değerlerle kültüre özgü değerlerin nasıl farklı çerçevelerde temsil edildiğini anlamamıza yardımcı olabilir. Evrensel bir değer olan “Emgek eginde qalmas: Zorluklar yoksunların ve eziyet çekenlerin omuzlarına yüklenmiş kalmaz. Bu atasözü Cenab-ı Hakk'ın ayetine benzer: ‘Evet, her güçlükle beraber bir kolaylık vardır’.”

Atasözleri ve deyimler bu çerçeveleri etkileyebilir ve şekillendirebilir. Buradan yola çıkarak Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânı Lügâtî't-Türk* (DLT) eserinde sunulan atasözlerinden rastgele bazılarının alarak üç aşamalı analizi üzerinde durulacaktır.

- Kaşgarlı Mahmud'un (KM), Arapların anlaması için atasözünün klasik açıklaması,
- Yapay zekanın yorumu ve
- Bizim çerçeve (frame) teorisine göre açıklamamız. Atasözlerinin üçaşamalı değerlendirilmiş anlamları:

Birinci Grup

1. Kuş kanadın er atın - Kuş kanadıyla, er atıyla.

a) (KM açıklaması: Kuş kanadı ile, er atı ile muradına erer.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Doğal Yetenekler ve Kapasite.

c) Bizim Açıklamamız: Kuşla insan, atla kanat karşılaştırılmış ortaya özgürlük ve doğallığın manzarası çıkarılmıştır. Bu atasözü, bir şeyin veya kişinin doğal yetenekleri ve kapasitesini en iyi şekilde kullanması gerektiğini ifade eder. “Kuş kanadı” özgürlük ve hareket kabiliyetini, “er atı” ise güç ve beceriyi temsil eder. Dolayısıyla, bu çerçevede, bir varlığın veya kişinin doğal

yeteneklerini, potansiyelini en verimli şekilde kullanarak başarılı olabileceği vurgulanır.

2. Ermegüke eşik art bolur - Tembele eşik, dağ geçidi olur.

a) (KM açıklaması: Tembel için eşik, dağ geçidi olur.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Katkı ve Yarar.

c) Bizim Açıklamamız: Metnin alt katmanında çalışanla tembel, kapı eşiğiyle dağ geçidi kıyaslanmış insanın önündeki engeller büyütülerek durum zorlaştırılmıştır. Bu atasözü, bir kişinin veya şeyin, yapılacak katkının ne kadar önemli olduğunu ve bu katkının toplumsal veya bireysel faydasını ifade eder. Tembel bir kişi, basit bir görevi bile zorlayıcı hâle getirebilir; dolayısıyla, aslında küçük bir eşik bile dağ geçidi gibi büyük bir engel olarak algılayabilir. “Ermegüke” (kişiye) ve “eşik” (kapı) terimleri, bir kişinin eylemlerinin veya katkılarının önemini belirtir. Bu çerçevede, kişinin katkısının arttırılmasıyla birlikte daha fazla yarar sağlanacağı anlatılır. Atasözünde insanların sorunlara karşı tutumlarının, zihinlerinde nasıl büyütüp küçültebileceğini ifade eder. Eğer bir kişi sürekli olarak tembellik ederse, karşılaştığı zorluklar da büyüyebilir. Yani, eğer bir şeyle başa çıkmaya çalışmazsan, sorunlar daha büyük hâle gelir.

3. Ôt tise ağız küymes - Ateş demekle ağız yanmaz.

a) (KM açıklaması: Ateş demekle ağız yanmaz. Yanlış bir sözünden dolayı özür dileyenler için kullanılır)

b) Yapay zekanın açıklaması: İçsel Değerler ve Davranışlar.

c) Bizim Açıklamamız: Ateş, yanmak, ağız gibi bağlantısı olan sözcükler arasında anlamsal (semantik) bir bağ kurulmuş eylemin ve deneyimin önemine vurgu yapılmıştır. Bu atasözü, bir kişinin içsel özellikleri ve değerlerinin, davranışlarıyla ne kadar uyumlu olması gerektiğini anlatır. Ayrıca bir şeyin gerçek tehlikesini ya da etkisini hissetmek için onu deneyimlemek gerekir; dolayısıyla bir şeyden sadece bahsetmek yeterli değildir. Çünkü sözlerin etkisinin gerçek deneyimlerle kıyaslandığında sınırlı olduğu bellidir. Kısacası, bir şeyin etkilerini görmek için onu yaşamak veya üzerinde eyleme geçmek gereklidir. “Ôt” (ateş) ve “ağız” (ağız) terimleri, kişinin içsel değerleri ile dışsal davranışlarının uyumlu olması gerektiğini ifade eder. Yani, içsel değerler ve dışsal davranışlar arasında bir tutarlılık, yani sözü ve ameli bir olmalıdır.

4. Öd keçer kişi tuymas, yalnguk ogul mengü kalmas - Zaman geçer, kişi sezmez; insanoglu ebedi kalmaz.

a) (KM açıklaması: Zaman geçer, insan onu hissetmez ve insanoğlu ebedi olarak yaşamaz.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Kişisel Değer ve Kalıcılık.

c) Bizim Açıklamamız: Öd-zaman sözcüğü olumlu olumsuz anlamlarda kullanılmaktadır. Burada “öd” ve “keçer” kelimeleri arasındaki zıtlık, zaman (öd) kelimesini olumsuz biçime sokmuştur. Arkasınca gelen insanoğlunun ölümlü olması anlayışı, zamanın aleyhimize işlediğine metaforik göndermedir. Bu atasözü, bir kişinin kendi değerlerine ve niteliklerine sahip çıkmazsa, toplumda kalıcı bir iz bırakmasının zor olduğunu ifade eder. Dolayısıyla zamanın sürekli akışını ve insanların bu geçişin farkında olmayacağını vurgular. Dolayısıyla bu zamanın hızlı geçtiği, hayatın ne kadar kısa olduğuna dair bir hatırlatmadır. İnsanlar, günlük yaşamın koşuşturmacasında zamanın geçişini çoğu zaman fark etmezler. “Öd” (zamav) ve “yalnguk” (insan) terimleri, kişisel değerlerin ve niteliklerin toplumsal algı ve kalıcılığı üzerindeki etkilerini anlatır ve hayatın değerini bilmenin, anı yaşamanın ve geçici olanın kıymetini anlamanın önemini vurgular. Bu durumda hayatı daha bilinçli ve dolu dolu yaşamağın gerekli olduğu bir kez daha hatırlatılır.

5. Eşiç ayur dipüm altun, kamıç ayur men kanda men - Tencere der dibim altın; kepçe der, ben nerdeyim.

a) (KM açıklaması: Tencere dibinin altın olduğunu iddia eder, kepçe de ben neredeyim der. Bu söz, kendisini tanıyan kimsenin yanında övünenler için kullanılır.)

b) Yapay zekanın açıklaması: İçsel ve Toplumsal değerler.

c) Bizim Açıklamamız: Zıt bağlamalı altın ve bakır metaforu “eşiç” (tencere) ve “kamıç” (kaşık) sözcükleri ile pekiştirmiştir. Kaşık tencerenin yalan ifadesini çürütmekle framein iki kutbunu belirtmiştir. Bu atasözü, kişinin kendi içsel değerleri ile toplumsal değerler arasındaki uyumu ifade eder. “Eşiç ayur” (özel değer) ve “kamıç ayur” (toplumsal değer) terimleri, kişinin hem bireysel hem de toplumsal değerlerle uyumlu olması gerektiğini anlatır. İçsel değerlerin ve toplumsal değerlerin bir arada uyum içinde olması gerektiği vurgulanır.

Bu atasözlerinin frame teorisi açısından değerlendirilmesi, atasözlerinin arkasındaki kültürel ve bilişsel çerçeveleri anlamamıza yardımcı olur ve dilin düşünceyle olan bağlantısını net bir şekilde ortaya koyar. Frame teorisi perspektifinden bu beş atasözünün genel değerlendirmesinde, ilk olarak kişinin ya da herhangi bir varlığın doğal yeteneklerini ve kapasitesini en verimli şekilde kullanmasının önemine dikkat çekmek gerekir. Bu çerçeve, bireylerin potansiyellerini en etkili biçimde değerlendirmeleri gerektiğini

savunur ve bu sürecin toplumsal ya da bireysel faydayı nasıl artırabileceğini ifade eder.

Frame teorisi bağlamında, katkıların arttırılmasının toplumsal düzeyde ne gibi faydalar sağlayacağı vurgulanır. Örneğin, atasözleri, bireyin içsel değerleri ile dışsal davranışları arasındaki uyumun önemine değinir. Bu da, her bireyin içsel değerleriyle dışsal değerleri arasında bir tutarlılık oluşturmasının gerekliliğini gösterir. İnsanların içsel değerlerini korumaları, aynı zamanda toplumsal algı ve kalıcılık üzerinde büyük bir etki yaratır. İçsel ve toplumsal değerler arasındaki uyum, kişisel değerlerin toplumsal düzeyde uzun süreli bir iz bırakmasını sağlar.

Bu bağlamda, frame teorisi; dilin, düşünce ile nasıl bağlantı kurduğunu ve bu bağlantının toplumsal ve kültürel çerçevelerle nasıl şekillendiğini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Her bir atasözü, belirli bir çerçeve içinde değerlendirilen sosyal, bireysel ve kültürel değerleri yansıtarak, toplumsal yapının birey üzerindeki etkilerini gösterir. Bu, sözlü kültürün birer parçası olan atasözlerinin, bireylerin düşünce yapıları, davranışları ve toplumsal değerlerle nasıl şekillendiğini anlamamıza olanak tanır.

İkinci Grup

İkinci grup atasözlerinin yapay ve frame teorisi açısından incelenmesi de çeşitli çerçevelerin oluşturulmasını sağlamaktadır. Burada da beş atasözü incelenecektir:

1. Tilkü öz yinike örse uyuz bolur. - Tilki kendi inine ürüse uyuz olur.

a) (KM açıklaması: Tilki kendi inine ürüse uyuz olur. Bu, kabilesini, aşiretini, kendi ülkesini inkar ederek ve ayıplayarak kötüleyen sonra da onlarsız yapamayan için söylenir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Doğal eğilimler ve sonuçlar.

c) Bizim Açıklamamız: Aslında tilki ve yuva birbirini tamamlayan çerçevelerin iki tarafıdır, ancak tilkinin ürümesinin uyuzlukla karşılaştırılması metaforik planda soyunu-sopunu beğenmeyenleri belirtmek açısından farklı bir önem arz etmektedir. Bu atasözü, bir canlının (örneğin tilkinin) kendi doğal eğilimleri ve özellikleri nedeniyle bazı olumsuz durumlarla karşılaşabileceğini ifade eder. “Tilkü” (tilki) ve “örs” (bir tür metal işleme aleti) terimleri, tilkinin doğal özellikleriyle (şüpheli veya problemli durumlar) baş etme şekli arasındaki ilişkiyi anlatır. Buradaki “uyuz” (bir tür deri hastalığı) durumu, kişinin veya varlığın kendi eğilimleri veya nitelikleri nedeniyle maruz kalacağı olumsuz sonuçları temsil edir.

2. Öküz adaki bolgınça buzağı başı bolsa yig. - Öküz ayağı olmaksansa buzağı başı olmak yeğ.

a) (KM açıklaması: Buzağının başı olmak öküzün ayağı olmaktan daha iyidir. Yani kendi kendini yönetmek başkasına tabi olmaktan iyidir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Güç ve kıymet.

c) Bizim Açıklamamız: Öküz-buzağ çağrışımı birbirinin aksidir. Güç ve kuvvet bakımından biri o birinin dengi değildir. Ancak bu atasözünde anlam ters yöne kaydırılmıştır. Bağlama göre buzağı öküzü göre olumlu anlam çizmektedir. Bu atasözü, bir şeyin değerinin, onun güç ve etkisiyle nasıl ilişkilendirildiğini ifade eder. “Öküz” (güçlü hayvan) ve “buzağı” (dana) terimleri, bir varlığın veya kişinin gücü ve potansiyelinin onun kıymetini belirlediğini anlatır. Yani, güç ve etki, bir şeyin ya da kişinin değerini etkiler.

3. Awçı neçe al bilse adığ ança yol bilir. - Avcı nice hile bilirse ayı (da) onca yol bilir.

a) (KM açıklaması: Avcı avlanmak için ne kadar hile yolu bilirse ayı da kaçmak için o kadar yol bilir. İki dahi karşı karşıya geldiği zaman bu söz kullanılır. Başka bir yerde bu atasözü şöyle açıklanmıştır: Avcı ne kadar hile ve kandırmaca biliyorsa, ayı da kaçmak için o kadar yol bilir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Bilgi ve deneyim.

c) Bizim Açıklamamız: Avcı ile av, hiyle ile çıkış yolu kutuplarında bir mütenasiplik kurulduğu görülür. Kelime birleşmesinin birinci tarafı ikinciye karşı koyulmuş, aralarındaki zıtlık hiyle ve yol metaforu aracılığıyla çözümüne kavuşmuştur. Bu atasözü, bir kişinin bilgi ve deneyimi doğrultusunda, başarılı bir şekilde yön bulabileceğini ifade eder. “Awçı” (avcı) ve “yol bilmek” (yön bulmak) terimleri, avcının deneyim ve bilgi ile daha iyi yön bulacağını anlatır. Çünkü avın elde edilmesi avcının deneyim ve bilgisine bağlıdır. Bilgi ve deneyim, başarıya giden yolu açar.

4. Ağıl da oğlak togsa arıkda otı öner. - Ağıl da oğlak doğsa ırmakta otu biter.

a) (KM açıklaması: Ağıl da oğlak doğsa nehirde otu biter. Rızık kazanmada ağır davrananlara bunun sebebi sorulduğunda bu sözle karşılık verirler.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Deneyim ve gözlem.

c) Bizim Açıklamamız: Rızık doğan oğlakla ve nehir kenarında biten otlar karşılanmıştır. Bu ise “Her varlığın rızık o doğmadan belirlenmiştir” inancının veya “Allah kulunu kısmeti ile yaratır” atasözünün sembolik deyimidir. Bu olumlu inancı çalışmadan bir şeyler elde etmek anlamında

algılamak ise olumsuz bir davranış kodudur. Bu atasözü, kişinin gözlemlerinin ve deneyimlerinin değerini vurgular. “Agılda” (peyce) ve “oglak” (kuzu) terimleri, deneyim ve gözlemler üzerinden öğrenilen bilgilerin, gelecekteki olayları tahmin etme veya değerlendirme konusunda önemli olduğunu ifade eder. Bilgi ve gözlem, kişisel gelişim ve öğrenme için temel unsurlardır.

5. Anuk utru tutsa yokka sanmas. - Hazır (yemek) sunulursa yoğa sayılmaz.

a) (KM açıklaması: Hazır bulunan yemek misafire sunulursa yok sayılmaz. Ev sahibinin gücü yettiği kadar hazırlık yapması için söylenir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Gerçeklik ve yanılısma.

c) Bizim Açıklamamız: Bugünkü biçimiyle “Misafir umduğunu değil bulduğunu yer” atasözüne gönderme yapılmıştır. Yine de var olanı yok saymak arasında bir ilişki kurulmuş, ancak aslında olanı var saymak tavsiye edilmekle olumlu bir hava yaratılmıştır. Zıtlık beklenti ile gerçeklik arasındadır, çözüm olanlarla kifayetlenmektir. Bu atasözü, bir şeyin ya da bir kişinin gerçek durumunu anlamadan yargılamamanın önemini vurgular. “Anuk” (bir şey) ve “utru tutmak” (dış görünüşe bakmak) terimleri, yüzeysel bir değerlendirme ile gerçek durumu anlamamanın zor olduğunu ifade eder. Gerçek durumu anlamak için daha derin bir analiz gerekir.

İkinci grup atasözlerinin frame teorisi açısından değerlendirilmesi, zihinsel çerçevelerin nasıl oluşturulduğunu ve bunların bireyin veya varlığın doğal özellikleri ve eğilimleriyle, yaşadığı deneyimler ve elde ettiği sonuçlarla nasıl ilişkilendirildiğini gösterir. Bu çerçeveler, belirli bir bağlamda gücün ve etki alanının nasıl işlediğini, gözlem ve deneyim yoluyla öğrenmenin önemini, kişisel gelişim ve çabanın rolünü vurgular. Ayrıca, deneyim ve bilgi birikiminin, kişisel başarıya ulaşma ve yön bulmada nasıl belirleyici faktörler olduğunu, gerçek durumu anlayabilme becerisinin ne kadar önemli olduğunu ve yüzeysel değerlendirmelerle daha derinlemesine analizlerin nasıl farklı sonuçlara yol açabileceğini de ortaya koyar.

Bu frame’ler, bir şeyin ya da kişinin değerini belirlemede önemli olan unsurları içerir ve bu unsurlar sosyal, bireysel veya doğa olgularına dayalı olarak kültürel bir çerçeve sunar. Bu tür çerçeveler, sadece atasözlerinin dilsel yönlerini değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve algıların nasıl şekillendiğini de anlamamıza olanak tanır.

İncelenen her bir atasözü, belirli bir sosyal bağlamı veya bireysel durumu yansıtarak, üzerinde düşündüğümüz değerlerin, normların ve bilgi süreçlerinin nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal düzeyde nasıl bir etkileşim yarattığını gösterir. Bu çerçeveler, atasözlerinin dil ve düşünce üzerindeki

etkilerini anlamamıza yardımcı olur, aynı zamanda bu etkilerin kültürel ve toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü de ortaya koyar.

Üçüncü Grup

DLT-den getirilen bu üçüncü grup da tematik bölgeye göre değil, rastgele seçilmiş atasözleridir. Ancak frame teorisi ile rastgele atasözlerini de belirli bir çerçevede toparlamak mümkündür.

1. Künde irük yok begde kıyık yok. - Güneşte gedik yok, beğde (sözden) cayma yok.

a) (KM açıklaması: Güneşte gedik olmadığı gibi beyin sözünde de cayma yoktur. Bu söz, beyler için, verdikleri sözden caymasınlar diye söylenir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Değer ve niteliklerin karşılaştırması.

c) Bizim Açıklamamız: Asında “irük” (çatlak, yıkık) kelimesi “kıyık” (çayma) sözcüğü ile farklı boyutlarda durmaktadır. Atasözünde kelimelerden birinin güneşe, diğerinin beye ait edilmesi metaforik anlamda olumlu bir çerçeve çizmiştir. Bu atasözü, bir şeyin veya kişinin değerinin, diğer şeyler veya kişilerle kıyaslandığında nasıl belirlendiğini anlatır. “Künde irük” (güneşte yarık) ve “begde kıyık” (bey sözünde dönme) terimleri, değerlerin ve niteliklerin belirli bir bağlamda ne kadar önemli olduğunu ifade eder. Burada, sürekli yapılan işlerin (belki az ama düzenli) veya niteliklerin, diğerlerine göre daha büyük veya küçük bir anlam taşıyabileceği öne çıkarılmıştır. Bu, modern çağın “Yiğit ilgarından dönmez, deve ovsarından” atasözünde de aynı çerçeveler çizmektedir

2. İrig irini yağlıg, ermegü başı kanlıg. - Kararlı (kişinin) dudağı yağlı, tembel(in) başı kanlı.

a) (KM açıklaması: Kararlı adamın dudağı yağlı olur, çünkü çalışır. Çalıştığı için de iyi, yağlı ve semiz yiyecek yer ve dudaktan yağlanır. Tembel ise tembel olduğu için çalışmaktan aciz kalır; bu yüzden başına vurulur ve başı kanar. Bu söz ile çalışmak ve tembelliği bırakmak emredilir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Kişisel özellikler ve sonuçları.

c) Bizim Açıklamamız: Çağrıştırmaya yolu ile dudak ve baş, yağlı ile kanlı kelimeleri bir dizi olumlu ve olumsuz kavramlara işaret etmektedir. Dudak, ağız, yemek; yağlı ise yemek ve iyi gıdalanmakla eşleştirilir. Baş ve kan kavga, dövmek, vurmak gibi olumsuz çağrışımlar yapmaktadır. Bu atasözü, bir kişinin veya bir şeyin doğal özelliklerinin ve sonuçlarının önemini vurgular. “İrig” (kararlı) ve “ermegü başı kanlıg” (tembelin başı kanlı) terimleri, kişisel özelliklerin ve davranışların ne tür sonuçlara yol açabileceğini anlatır. Kararlı

veya olumlu niteliklerin, tenbelle kıyasda (başı kanlı) genellikle olumsuz sonuçlar doğurduğu açıktır.

3. Alımçı arslan birimçi sıçgan. - Alacaklı aslan, borçlu sıçan.

a) (KM açıklaması: Alacaklı, aslan gibi kabarak dolaşır, borçlu olan ise korkusundan fare gibidir. Veya Alacaklı borçluya karşı gücü bakımından aslan gibidir. Borçlu ise alacaklıya karşı korkusu yüzünden sıçan gibidir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Roller ve beklenen nitelikler.

c) Bizim Açıklamamız: Alacaklı ile borçlu kavramları, aslan ve sıçan gibi hayvanlar üzerine aktarılma ile hazır güzel bir anlam metaforu oluşturulmuştur. Bu atasözü, belirli rollerin ve pozisyonların, belirli nitelikler ve özellikler gerektirdiğini anlatır. “Alımçı” (alacaklı) ve “Arslan” (kral veya güçlü kişi) terimleri, farklı rollerin kendilerine özgü özellikler ve yetenekler gerektirdiğini vurgular. Bu bağlamda, her rolün veya pozisyonun uygun niteliklere sahip kişiler tarafından üstlenilmesi gerektiğini ifade eder. Zıt kutuplardakilerin rolleri zıt kavramlarla da belirlenmiştir.

4. Atan yüki aş bolsa açka az körnür. - İğdiş deve yükü aş olsa, aca az görünür.

a) (KM açıklaması: İğdiş devenin üzeri yemekle dolu olsa bile aç onu çok acıktığından dolayı az görür)

b) Yapay zekanın açıklaması: Yük ve sorumluluk yönetimi.

c) Bizim Açıklamamız: Bir deve yükü yeyecle aç insanın durumu karşılaştırılmış, “Tokun açtan heberi yok” atasözü açın halinden tok anlamaz, deyimi ile bileştirilerek yemek, yiyecek, açlık, tokluk, doymazlık, doymamazlık gibi çerçeve kelimeler düzeyinde bir manzara yaratılmıştır. Bu atasözü, bir işin veya sorumluluğun hafifletilmesi durumunda diğer unsurların etkisinin nasıl değişebileceğini anlatır. “Atan yüki” (atın yükü) ve “açka az körnür” (aca az görünür) terimleri, bir yükün hafifletilmesinin ya da azaltılmasının, diğer şeylerin nasıl daha az etkilenebileceğini ifade eder. Yani, manevi olarak açlık yükü hafifletildiğinde, diğer sorunlar, yani açlık duygusu da azalabilir.

5. Aç ne yimes tok ne times. - Aç ne yemez, tok ne demez.

a) (KM açıklaması: Aç, kendisine sunulan yemeği bırakmaz; tok ise onu ayıplar.

b) Yapay zekanın açıklaması: Açlık ve doyum.

c) Bizim Açıklamamız: Yukarıdaki atasözünde olduğu gibi bir tarafta aç insan, diğer tarafta tok insanın psikolojik durumları bir araya getirilmiştir.

Bu atasözü, bir şeyin ne kadar işe yaradığını ve ne kadar önemli olduğunu anlatır. “Aç” (açlık) ve “tok” (doymuşluk) terimleri, bir kişinin açlık durumuyla doyum arasındaki farkı ifade eder. Doymuşluk veya bir şeyin yeterliliği, kişinin ne kadar tatmin olabileceğini belirler. Aksi bir durumla tok olan acı umursamaz, çünkü açlık duygusu ona yabancıdır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, bu atasözlerinde dikkat edilmesi gereken birkaç önemli nokta öne çıkmaktadır. İlk olarak, değerler ve nitelikler arasındaki karşılaştırmaların yapıldığı, bunların başkalarıyla karşılaştırıldığında ne kadar önemli olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Çünkü bireysel nitelikler ve kişisel özellikler, sonunda doğurabileceği etkiler ve sonuçlar bakımından kişisel davranışları ve nitelikleri belirler. Bu bağlamda, bireylerin toplumdaki rol ve görevleriyle, kişisel niteliklerinin ve özelliklerinin uyum içinde olması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu uyum, değerler hakkında konuşmayı mümkün kılar çünkü kişisel özellikler ve toplumsal roller arasındaki denge, bireyin toplumda nasıl algılandığını ve işlev gördüğünü belirler. Dolayısıyla, frame teorisi perspektifinden bakıldığında, bu unsurlar atasözlerinin arkasındaki kültürel ve bilişsel çerçeveleri anlamamıza yardımcı olur. Yani atasözlerinin, kültürel kodları ve toplumsal değerleri nasıl aktardığı bu çerçeveler aracılığıyla daha iyi anlaşılmaktadır.

Bir diğer önemli nokta ise sorumlulukların ve yüklerin nasıl yönetilmesi gerektiği, bu sorumlulukların diğer toplumsal ve bireysel unsurlarla nasıl uyum içinde olduğu üzerine yapılan vurgulardır. Atasözlerinde, sorumlulukların doğru bir şekilde üstlenmesi gerektiği ve bunun toplumsal yapılarla nasıl bağlantılı olduğu gösterilmektedir. Bu, bireysel görevlerin toplumsal normlarla ne şekilde etkileşimde bulunduğu dair bir çerçeve sunar.

Son olarak, son iki atasözünde ihtiyaçların ve tatmin durumlarının nasıl belirlendiği ve açlık ile doyum arasındaki farkı anlamaya yönelik bir çerçevenin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu, bireylerin temel gereksinimlerini nasıl karşıladıkları ve bu süreçte nasıl bir denge kurdukları hakkında daha geniş bir bakış açısı sunar. Bu çerçeve, insanın içsel ihtiyaçlarıyla dışsal koşullar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Özetle, frame teorisi perspektifinde yapılan bu değerlendirme, atasözlerinin, dilin, düşüncenin ve kültürel değerlerin nasıl etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimin toplumsal yapıların nasıl şekillendiği konusunda nasıl ipuçları sunduğunu ortaya koymaktadır.

Dördüncü grup

Bu gruptaki atasözleri de farklı farklı çerçeveler oluşturmaktadır.

1. İğlig tutzugu ed bolur. - Hasta vasiyeti uğurdur.

a) (KM açıklaması: Hastanın vasiyet etmesi kendisi için uğur sayılır. Bu söz, hastanın vasiyet etmesi için söylenir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: İlişki ve sorumluluk.

c) Bizim Açıklamamız: Hastalık-vasiyet-ölüm kutbu vasiyet-uğur şeklinde yeni bir boyuta taşınmıştır. Olumsuzluk içeren ve ölümü çağırıştıran kelimeler olumlu anlamla sonuçlandırılmıştır. Bu atasözü, bir şeyin ya da bir kişinin, ilişkiler ve sorumluluklar doğrultusunda değerini veya önemini anlatır. “İğlig tutzugu” (ilişki ve sorumluluk) ve “ed bolur” (değerli/uğurlu olur) terimleri, bir ilişki veya sorumluluğun gerekliliğini ve bunun, kişiyi veya durumu nasıl değerli kıldığını ifade eder. İyi bir ilişki kurmak ve sorumlulukları yerine getirmek, kişiyi daha değerli ve saygın hâle getirir.

2. Alın arslan tutar küçün oyuk tutmas. - Hileyle aslan tutarlar, zorla bostan korkuluğu (bile) tut(a)mazlar.

a) (KM açıklaması: Hile ile aslan tutulabilir; fakat kuvvetle, bostan korkuluğu bile tutulamaz. Bir işi kuvvet vasıtasıyla yapamayana hile kullanması tavsiye edildiği zaman bu söz söylenir)

b) Yapay zekanın açıklaması: Güç ve hile.

c) Bizim Açıklamamız: Hiyle veya metindeki akıl, zor kavramları ile veya metinde akılsızlık zıtlığı yaratılmış, metaforik karşılaşma aslanla bostan korkuluğu üzerine aktarılmıştır. Bu atasözü, güçlü ve etkili bir kişinin, küçüklük veya zayıflık karşısında nasıl bir tavır sergileyeceğini anlatır. “Alın Arslan” (hiyleyle aslan) ve “küçün oyuk” (zayıf nokta) terimleri, güçlü kişilerin, küçük ya da zayıf durumlarda nasıl hiyle ve tedbirle zayıf düşürülmesini vurgular. Aslan gibi güçlü ve tehlikeli bir hayvanın hile ile ele geçirilebileceğini, ancak basit bir bostan korkuluğunun bile zorla tutulamayacağını anlatır. Güçlü bir kişinin, zayıf noktalardan etkilenmemesi veya bunları yönetmesi gerektiği tavsiye edilir. Ayrıca bir şeyi zorla kontrol etmeye çalışmanın, beklenmedik zorluklarla dolu olduğunu ve bu tür bir yaklaşımın genellikle başarısızlıkla sonuçlanabileceği ifade edilir. Özetle hile ve zorlama yerine daha doğal ve akıllıca yöntemler tercih edilmelidir, sonucu ortaya çıkmış olur.

3. Kişi alası içtin yılki alası taştın. - Kişi(nin) alacası içte, hayvan(ın) alacası dışta.

a) (KM açıklaması: İnsanın alacası içindedir; yani muhalif olduğunu gizler; hayvanın alacası ise vücudunun dışındadır, görünür. Arkadan vurduğunu riyakarlıkla gizleyen adam için söylenir.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Sahiplik ve sorunlar.

c) Bizim Açıklamamız: Burada insan doğasının karışık olduğu, sözle ameli arasındaki fark, dışı ile içi arasındaki uyumsuzluk insanla hayvan doğası fevkinde kıyaslanmıştır. Ayrıca insanda bulunan riya, ikiyüzlülük, hayvanın tabiatı gereği davranışıyla yüzyüze getirilmiş ve bir muhalif durum ortya konulmuştur. Bu atasözü, bir kişinin veya bir durumun içsel özellikleri ile dışsal görünümü arasındaki farkı vurgular. Bu deyim, bir insanın iç dünyasının karmaşık ve belirsiz olabileceği, ancak dışarıdan bakıldığında daha sade veya belirgin bir görüntü sergileyebileceğini ifade eder. Başka bir deyişle, insanlar veya durumlar, dışarıdan görüldüğü kadar basit olmayabilir; içsel zenginlik ve karmaşa, dış görünüşte gizli kalabilir. “Hayvanın alacası” ifadesi, bir hayvanın dış görünümündeki lekeler, renk farklılıkları veya dikkat çekici özelliklerinin hemen fark edildiği için hayvanın dış görünümü, onun kimliği ya da durumu hakkında ilk izlenimi verdiği dikkate çattırılmıştır. Vurgulanmak istenen dış görünümün önemli olduğu, bazen içsel özelliklerin (kendi iç dünyası, duyguları, düşünceleri gibi) geride kaldığına dair bir vurgu yapar. Dış görüntüler bir kişinin veya bir durumun yüzeysel özellikleri olarak değerlendirilirken, içteki karmaşa veya derinlikler genellikle görünmez. Özetle, insanlarda görünüş yanıltıcı olabilir.

4. Yırak yir sawın arkış keldürür. - Uzak yer(in) haberini kervan getirir.

a) (KM açıklaması: Uzak yerin haberini yolculuk (kervan) getirir.

b) Yapay zekanın açıklaması: Mesafe ve ilişki.

c) Bizim Açıklamamız: Kervan dedikte akıla geçmişte yapılan ticaret, ziyaret ve gezi gelmektedir. Uzak mesafeler, yolun zorluğu, mintakaların özelliği kervan kavramıyla ilintilidir. Bu atasözü, fiziksel veya sosyal mesafenin, ilişkiler üzerindeki etkisini vurgular. “Yırak yir” (uzak yer) ve “sawın” (haber) terimleri, mesafenin, kişisel veya toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini anlatır. Uzaklık, ilişkilerin gelişimini ve niteliğini etkileyebilir. Alt çerçeveler birincil çerçeve olan “arkış” (kervan) çerçeve sisteminde değer kazanır.

5. Tagıg ukrukın egmes, tegizni kaygıkın böğmes. - Dağı kementle eğ(e) mezler, denizi kayıkla engelle(ye)mezler.

a) (KM açıklaması: Yüksek dağ kementle tutulmaz; denizin de kayıkla önü kesilmez. Yani, önemli bir iş, basit bir sebepten dolayı reddedilmez.)

b) Yapay zekanın açıklaması: Doğal işleyiş ve engel.

c) Bizim Açıklamamız: Dağ yüksekliği, deniz aşağıyı temsil etmektedir. Hem yukarı hem de aşağıdaki bu iki doğa olayı güç karşısında aynı tepki vermektedir. Bu atasözü, doğal işleyişin veya düzenin hiçbir şekilde engellenemeyeceğini ifade eder. Çünkü insanın sınırlı gücünün büyük güçlere karşı etkisiz kalabileceği, bazı şeylerin doğal akışına bırakılması gerektiği lazımdır. Bazı durumları değiştirmeye çalışmak yerine, onları kabul etmek ve uyum sağlamak daha mantıklı olabilir. Bu tür ifadeler, gerçekçilik ve kabullenme üzerine düşünmeyi teşvik eder. Dağlar ve denizler gibi devasa unsurların, basit araçlarla ya da yöntemlerle etkisiz hâle getirilemeyeceğini ifade eder. “Tagıg ukruk” (doğal düzen) ve “tegizni kaygık” (engel) terimleri, doğal süreçlerin ve düzenin engellenemeyeceğini veya değiştirilemeyeceğini anlatır. Bu çerçevede, doğanın veya doğal düzenin işleyişinin önlenemeyeceği vurgulanır.

Bu sonuncu grup atasözlerinin Frame Teorisi açısından genel bir değerlendirmesini yapacak olursak, öncelikle ilişki ve sorumluluğun en başta geldiğini görürüz. Çünkü iyi ilişkiler kurmak ve sorumlulukları yerine getirmek, bireyin toplumsal değeri ve saygınlığını artıran temel unsurlardır. Bu çerçevede, atasözlerinde ilişkilerin ve sorumlulukların önemi sıkça vurgulanır. Özellikle güçlü olanların zayıflıklar veya küçük sorunlarla nasıl başa çıkmaları gerektiği, atasözlerinin özlü ifadeleriyle dile getirilir. Ayrıca sahip olunan şeylerin, kişinin sadece yaşamını değil, aynı zamanda sorunlarını ve sorumluluklarını da beraberinde getirdiği ifade edilir. Bu durum, bireyin fiziksel veya sosyal mesafedeki farklılıklarının, kişisel ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini anlamamıza olanak tanır.

Doğanın veya doğal düzenin engellenemeyeceği, insanın yapabileceği en önemli şeyin doğayla uyum içinde yaşamak olduğu bir başka önemli nokta olarak dikkat çeker. Bu frameler, atasözlerinin arkasındaki kültürel ve bilişsel çerçeveleri anlamamıza yardımcı olurken, dilin düşünce ve dünya görüşü ile olan bağlantısını da net bir şekilde ortaya koyar. Doğal dünyaya, insanın çevresiyle olan ilişkisine ve sosyal sorumluluklara dair öğretiler, bu çerçeveler üzerinden insan zihninin ve toplumsal yapısının nasıl şekillendiğini gösterir.

Özetle, her bir atasözü, belirli bir sosyal, bireysel ve kültürel çerçevede var olan değerleri ve bilgileri yansıtır. Frame Teorisi, bu atasözlerinin sunduğu anlamları daha derinlemesine anlamamıza olanak sağlar. Alt çerçeveler aracılığıyla, atasözlerinin içerdiği anlamların ne şekilde daha da belirginleştiği ve bu anlamların toplumsal normlarla nasıl örtüştüğü açık bir şekilde görülür. Sonuç olarak, atasözlerinin, kültürel kodların ve değerlerin nasıl bir dilsel çerçeve içinde şekillendiğini anlamak, hem bireysel hem de toplumsal bağlamda dilin ne denli önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.

Sonuç

Frame Teorisi, medya, siyaset, iletişim ve özellikle dil çalışmalarında, bir mesajın nasıl sunulduğunu yani nasıl çerçevelendiğini ve bunun insanların düşünce ve davranışları üzerindeki etkisini anlamaya yönelik kullanılan önemli bir zihinsel analiz aracıdır. Bu teori çerçevesinde atasözlerinin incelenmesi, toplumların değerlerini, dünya görüşlerini ve kültürel çerçevelerini anlamada derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânı Lugâtî't-Türk* (DLT) eserindeki atasözlerinin Frame Teorisi perspektifinde incelenmesi, dilin düşünce ve algı üzerindeki etkilerini, kültürel aktarım mekanizmalarını ve insan zihninin bilgi işleme süreçlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu süreçte, atasözlerinin halkın ortak değerlerini, ahlaki normlarını ve sosyal yapısını yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan özlü ifadeler olarak önemli bir işlev gördüğü tespit edilmiştir.

Frame Teorisi açısından yapılan atasözü incelemesi, sadece sözlüksel anlamlarını değil, dilin, düşüncenin ve toplumsal yapının nasıl etkileşimde bulunduğunu ve kültürel değerlerin nasıl şekillendiğini anlamamıza olanak sağlamıştır. Atasözlerinin içinde yer alan çerçeveler, belirli kültürlere yönelik davranışları ve gerçeklik algısını yönlendiren araçlar olarak işlev görmektedir. Bu durum, popüler kültürden ziyade, dil ve çerçevelerin ortak ahlaki ve sosyal ilkeleri iletmek amacıyla nasıl etkileşime girdiğinin bir kanıtıdır. Frame Teorisi, dilbilimsel, kültürel, sosyolojik ve psikolojik alanlardaki araştırmalara önemli katkılar sağlamış, dilin toplumları nasıl şekillendirdiğine, toplumsal normları nasıl pekiştirdiğine ve bireylerin dünyayı nasıl algıladığına dair derinlemesine bir anlayış sunmuştur.

Bu yazıda, rastgele seçilen ve birbirleriyle anlamsal bağlantıları dikkate alınmayan 20 atasözü, yapay zeka paradigmasında Frame Teorisi ile incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- *Dîvânı Lugâtî't-Türk*'ten alınan atasözlerinin kalıp yapıları, dilin düşünceyi nasıl yönlendirdiğini ve toplumsal değerlerin dilde nasıl yansıdığını ortaya koymuştur.
- İncelenen atasözleri, dilin kültürler arası iletişimdeki rolünü derinleştirmiş ve bu iletişimin toplumsal yapı üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir.
- İncelenen atasözlerinin tarihsel süreçte nasıl değiştiği, dilsel ve kültürel çerçevelerin evrimini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.
- İncelenen atasözleri, dilin kültürel ve düşünsel yapılar üzerindeki etkisinin çok yönlü olduğunu anlamamıza katkı sağlamıştır.

- Atasözlerinin hem gizli hem de açık anlamlarının ortaya çıkarılması, tarihsel bağlamda çok sayıda yorumlama potansiyelini keşfetmeye olanak tanımıştır.

Kaşgarlı Mahmud'un *Divan*ından alıntılanan 20 atasözünün incelenmesi, ilk çerçeve etrafında oluşan alt çerçevelerin çeşitli zihinsel yapılarla kümelendiğini ortaya koymuştur. Bu yapılar arasında güç ve zayıflık; varlık ve yoksulluk; akıl ve hile; güç ve etki alanı; gözlem ve deneyim yoluyla öğrenme; kişisel gelişim ve çabanın önemi; deneyim ve bilgi birikimi; kişisel başarı ve yön bulma; doğal yetenekler ve kapasite; içsel değerler ve dışsal davranışlar gibi unsurlar yer almaktadır. Bu tür çerçeveler, dilin toplumsal değerler ve kültürel normlarla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimlerin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl anlam kazandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Frame Teorisi'nin kullanımı, atasözlerinin anlamını sadece dilsel düzeyde değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bağlamlarda da daha derin bir şekilde anlamamıza olanak sağlamıştır. Bu çalışma, Frame Teorisi'nin dilin ve kültürün etkileşimini açıklamada ne denli etkili bir araç sunduğunu ve atasözlerinin kültürel ve dilsel değerlerinin nasıl yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Baranov A. G. Funktsionalno-Pragmatičeskaya Kontsepsiya Teksta. Ros-tov-na-Donu, 1993.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychology, Evolution and Epistemology*. San Francisco, CA: Chandler.
- Chong, D., and Druckman, J. N. (2007). "Framing Theory", *Annual Review of Political Science*, Vol. 10, No.1, s. 103-126.
- Demyankov V. Z. Dominiruyşie Lingvističeskie Teorii v Kontse XX veka", *Yazık i Nauka Kontsa 20 veka*. Moskova, 1995.
- Fillmore, Ch. J. (1982). "Frame semantics", *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul, Hanshin Publishing Co., 1982, s. 111-137.
- Fillmore, Ch. J. (1988). "Freymi i Semantika Ponimaniya" (Perev. s Angliyskogo L. N. Baranova), *Novoe v Zarubejnoj Lingvistike. Vp. XXIII. Kognitiv-nie Aspekti Yazıka*. Moskova: Progress, s. 52-93.
- Fillmore, Ch. J., and Baker, C. F. (2001). "Frame Semantics for Text Understanding", *In Proceedings of WordNet and Other Lexical Resources Workshop*, Pittsburgh, PA. NAACL.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Kaşgarlı, M. (2005). *Divânü Lugâtî't-Türk. Çeviri, Uyarlama, Düzenleme*: S. Erdi, S. T. Yurteser. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kubryakova, E. S. (2004). *Çasti Reçi s Kognitivnoy Toçki Zreniya. Rol Yazıka v Poznanii Mira*. Moskova: Yazıkı Slavyanskikh Kultur.
- Lakoff, G. (1996) "Kognitivnaya Semantika". (Perev. s Angliyskogo V. İ. Gerasimova i V. P. Neroznaka), *Yazık i İntellekt*. Moskova: Progress, s. 151-184.
- Minsky, M. (1974). "A Framework for Representing Knowledge", *MIT-AI Laboratory Memo* 306, s. 1-81.
- Minsky, M. (1979). *Freymi dlya Predstavleniya Znaniy*. Perev. s Angliyskogo O. N. Grinbauma. Moskova: Energiya.
- Stepanov, Yu. S. (2001). "V Mire Semiotiki", *Semiotika. Antologiya. Sost. Yu. S. Stepanov*. Moskova: Akademičeskiy Proyekt; Yekaterinburg: Delovaya Kniga, s. 5-44.
- Veyselli, F. (2015). *Kognitiv Dilcilik: Esas Anlayışları ve Perspektivleri*. Bakı: Mü-tercim, 2015
- Yao, M. (2012). "Application of Frame Theory in Translation of Connotation in Chinese Ancient Poems", *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 2, No. 6, s. 1141-1146.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: Mass Communication Theory (Online). (2017, January 31). Framing Theory. Retrieved from Mass Communication Theory: <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory/> (E.T. 22.08.2024)
- URL-2: Olasunkanmi Arowolo. "Understanding framing theory", SO Arowolo - Mass Communication Theory, 2017, file:///C:/Users/User/Downloads/UNDERSTANDINGFRAMINGTHEORY.pdf (E.T. 31.08.2024)
- URL-3: <https://masscommtheory.com/theory-overviews/framing-theory> (E.T.20.08.2024)

